

ÁRKOSSY ISTVÁN – BÁGYONI SZABÓ ISTVÁN:
VILÁG ÁRNYA – VILÁG FÉNYE. BESZÉLGETŐKÖNYV.
KRITERION, KOLOZSVÁR, 2009.

Bágyoni Szabó István 2007 februárjában írta azt a levelet, amely egy másfél évig tartó levélváltást indított el. A szövegek rendre kiléptek a két szerző világából, 2008-tól kezdődően részleteket, szemelvényeket közölt belőlük a Korunk, a Művelődés, a Hítel, a Kortárs, a Polisz, a Látó, a Magiszter. A szerzők a beszélgetőkönyv műfaji megnevezéssel illetik könyvüket. A megnevezés a benne lappangó oximoron miatt találó. A beszélgetés nyilvánvaló előnye az írással szemben, hogy efemer jellegében egyedi, egyszeri, megismételhetetlen, orális volta miatt diszkrétén felszámolja magát, fésületlensége által árulkodik a beszélő pillanatnyi indulatairól, türelmetlenségéről, primér szándékáról. Nyitott a kontextusára, sőt jelentésének egyik része benne is marad a hanglejtés, a hangerő, a mimika és a gesztusok, a környezet tárgyainak világában, amik csupán a jelenlévő beszélgetőtárs számára evidensek. A beszélgetés kizárólagosan a jelenlévő személyek élménye és titka marad. Ezzel ellentétben a könyv tekintéllyel rendelkező, maradandó műalkotás, lezárt, befejezett szöveg, független kontextusától és szerzőjétől, evidens, explicit jelentésekkel. „Az elme klasszikus modellje” – mondta az egyik írástörténész –, „a könyv meghatároz egy bizonyos utat, amelyen keresztül a világ dolgai hozzáférhetővé válnak, s amely a dolgok állásának bizonyos modellezésére irányítja a figyelmet”.¹ A beszélgetőkönyv tehát a tipikusan 20. századi oralitáé mixte, amelyben a szövegírás a sajátosan orális viselkedés, a beszélgetés forgatókönyvéhez igazodik hozzá.

A beszélgetés mint alaphelyzet ismerős toposz és alakzat a magyar irodalomban. Jelentése 'egyetértés, konszenzus,' formája pedig a dialógus. A kurucok roszra fordulását a megkeseredett közvélemény két szegénylegénynek egymással való beszélgetése formájában stílizálta. Később Ady Endre kurucverseiben tűnt fel újra a két személy egyetértéseként közlített korrajz. Ezúttal – Bágyoni Szabó István játszik rá az analógiára – két István beszélget. Egy olyan korban, amikor jobb helyeken már pszichiáterek szakosodnak a meghallgatásra, a hajdani bizalmas beszélgetések hangulatát imitálандó, a hallgatás betegeit kezelendő. Egy olyan 20. század után, amikor félős volt bármit is elmondani. Amikor a beszélgetés helyett a kijelentés, a bejelentés, a feljelentés vált gyakoribb beszédaktussá.

Mi történik, amikor két ember beszélget? A kommunikációs modell szerint beavatják egymást személyes (gondolati, érzelmi) univerzumukba. A későbbi értelmezés szerint konszenzust kötnek, egyetérténeket jelentésekben. Majd – a kommunikáció legújabb definíciója – létrehoznak egy világot, amely csak azáltal és csak ebben a formában létezik. A gondolat – bár a média hatásával kapcsolatban vetődött fel – a modern korig népszerű gyakorlatban, a szómágiában gyökerezett, s a 20. század második felében a beszédaktus elméletében öltött formát.

Az egyik beszélgető Árkossy István. 1943-ban született Kolozsvárt. 1966-ban zárta tanulmányait a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán. 1966– 1986 között az Utunk grafikai szerkesztője volt. 1972-től kezdve állít ki, az évek során Bukarest, Szatmárnémeti, Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy, Barcelona, Lódz, Ljubljana, Stuttgart, Frankfurt am Main, Antwerpen, München, Stockholm, Nicosia galériáiban. Öntörvényű, sajátos, egyedi világot teremtett. A szürrealista, expresszionista eszközökkel megalkotott képek csupán megidéznek, felvillantják a tárgyi világot, s valójában egy másik világ törvényei szerint szerveződnek. Az idő által erodált tárgyak visszanyerik hamvukat, harmonikusan illeszkednek a világba. Mások a festői szándék izgató rendbe helyezi bele a megszokott tárgyakat.

A másik szerző költő. Bágyoni Szabó István 1941-ben született Aranyosszéken. Magyar nyelv és irodalom szakos oklevelet szerzett a kolozsvári tudományegyetemen. A nagysármási, a harasztosi, a tordai iskolában töltött tanári pálya után 1974-ben került az Utunk szerkesztőségébe. A maga – a vers és a szociográfia – eszközeivel szintén autonóm világot teremtett. Ebben a világban az embert a hajdani renchez, a klasszikus értékekhez, az otthonhoz való visszatérés ösztöne űzi (Földközben, 1976, Végtelen reggel, 1980, A lovak estére hazaérnek, 1995), az elszabadult apokalipszisztól való őrzékedés motiválja (Kések ideje, 1979). Ezután a szerző megadja magát, úgy szemléli a világot, mintha az már nem az ő életének kerete lenne (Nyitott cella, 1982, A pók kivégzőudvarában, 1997, Az abbamaradt mondat, 2004, Elszabadult konténerek, 2005).

A két művész az Utunk szerkesztőségében találkozott. Mindketten Budapestre távoztak, Árkossy István 1987-ben, Bágyoni Szabó István 1989-ben. A beszélgetésre ott, Budapesten került sor.

Milyen világot teremtett Árkossy István és Bágyoni Szabó István beszélgetőkönyve?

Közös erővel létrehozzák azt a pátriát, amelynek két fővárosa van, az egyik Bágyon, a másik Kolozsvár. Két sugárútja, egyik a Farkas utca, a másik a bágyoni „főút”, a Nagy Kercsedi utca. Sajátos vízrajza van, a Szamos ugyanúgy mossa a „város minden szennyesét”, mint a bágyoni patak öntözi a kukorica-, paprikaszárazakat. Mindketten, Árkossy István is, Bágyoni Szabó István is épületekkel, terekkel, neves személyiségekkel azonosulnak. Ha Árkossy István a Farkas utcát idézi, „a világhírét szerényen viselő ó-kollégiumot”, a kollégiumnak a szellemet izgató szemléltető eszközeit, a sárkány fölött győzedelmeskedett Szent György szobrát, a református templomot, a tanári lakásokat, Bágyoni Szabó István udvaruk eperfáit kelti életre, az édesanya kertjét, az „Édenkertet.” Árkossy István a maga utcáját a tanuló Mikés Kelemennel, a csillagász-tudós Hell Miksával, a tanári lakásokban élt Kuncz Aladárral, Áprily Lajossal, László Dezsővel, az időnként végigsétáló dr. Nagy Jenő nyelv- és néprajztudóssal és Barcsay Jenő festőművésszel népesíti be, feleleveníti emlékezetes szokásaikat és tetteiket. Bágyoni Szabó István édesanyja Budai Ilona szomorú sorsát énekelte, ő maga Opra Misivel összefogóva, kieresztett hanggal énekelve zalámbolt a Nagy Kercsedi utcán. Megtudjuk, hogy a tordai Villasorban is nagy mester lakott, Kicsi Pista cipésmester, akihez – enyhe eufemizmussal szólva – királyok járultak lábbelít készíttetni. Amikor Árkossy István Sztánára megy Kós Károly példáját felidézni, a Tűzoltó utcába Tóth István festőművész, Barcsay Jenő, Kádár Tibor tanításait feleleveníteni, Bágyoni Szabó Istvánnak is sok a mondanivalója „egyetemeiről.” Tami bácsit, a „bágyoni Homéroszt” idézi, Jenei Radó Sándor történelmi emlékeit, tárogatón előadott énekeit sorolja, majd tanítóit, a kövendi Hochmál tanár urat, Tordáról Szöllösi Ferenc

1956-os emlékezetes történelemóráját, Imreh Lajost, a lapszerkesztő Boross Eleket, a veszendő tárgyakat gyűjteni kezdő – a környezet muzealizálódását korán kezdeményező – Kovrig Károlyt. A bágyoni unitárius parókia csendjében két tudós lelkész is egyháza történetének megírásán fáradozott, a közeli Tordán Jósika Miklós bölcsőjében ott ringott a magyar regény is, s mielőtt a modernizálás nevében eltűntették volna Torda történeti központjának egyik részét, Székely János, Lászlóffy Aladár és Csaba itt gyűjtött szavakat, gondolatokat a magyar költészet számára. Balázs Ferenc az 1930-as években a hegyalatti alabástromfalú tekintetét a nagyvilágra irányította, akárcsak később, az 1970-es években a tordaiakét a Jósika Miklós Művelődési Kör.

Akár épületeket, akár tárgyakat, akár személyeket idéznek, addig merülnek alá, amíg sikerül hidat verni Bágyon és Kolozsvár, a falu és a város, a két személyes univerzum között. Amikor Árkossy István a Szabók bástyáját említi, Bágyoni Szabó István a bágyoni Szabók portáját. Amikor Árkossy a református kollégiumot, Bágyoni Szabó a kövendi, a tordai iskoláit. Szülőfaluja scholájából vágtattak ki hajdan a székely lovashuszárok megmenteni Nagyenyed lakosságát és kollégiumának tudós diákjait. A hajdani iskolák fölötté szükséges voltáról mindketten egyetértenek. Mikor Árkossy a Kelemen Lajos művészet- és művelődéstörténeti tanulmányai nyújtotta élményeiről beszél, Bágyoni Szabó Istvánnak is eszébe jut, hogy falun élt édesanyja a képe alapján felismerte a tudóst. Kolozsvári életük során mindketten megtanulták, hogy a művészet – világtéremtés.

Bár nem mondják ki, csupán sugallják, a kolozsvári és a bágyoni István egyetért abban, hogy ezt a pátriát egy évszázadon keresztül rombolták, fosztogatták értékeitől. A Farkas utcából eltűnt a hajdani kőszínház, furcsa épületszörny épült közepébe, hosszú ideig hivatást váltott a református kollégium, a bágyoni gyermekek V. osztálytól a szomszédos Kövend iskolájába kényszerültek átjárni, a felnőtteket a kövendi kollektív gazdaságba irányították át, az Utunk szerkesztőségében cenzor ügyelt fel a költők és az írók nyomtatásba kerülő szavaira.

„Nem tudnánk mi ketten már, még ha akarnánk sem, elszakadni egyre távolodó szülőföldünkől” – leplezi le magukat a két István egyike. Azaz: a két budapesti panelben 2007–2008 között újratertemlik az otthont, az utcáival, folyó patakjaival és lakóival, szavaival és értékrendjével, énekeivel és könyveivel, amelyet nem az elköltözés tett elérhetetlenné, hanem amelyet részben az idő, részben a rendszerek változása, részben pedig egyszerűen egy-egy helyi kezdeményezés elsöpört Bágyon, Kolozsvár s az őket összekötő régió színéről. Emlékeik mélyére merülnek, személyes emlékeiket, a lokális tudást konzultálják, könyveket búvárolnak, hogy a világ olyan legyen, amilyen volt, s amilyenben az olvasók is el tudnak igazodni. S ez a világ immár kerekre teljesedett, immár létezik, az írás világtéremtő lehetőségeire szintén ráértett Orbán Balázs, Entz Géza, Gaál György könyvei után immár Árkossy és Bágyoni Szabó István beszélgetésében.

A beszélgetés 30 szövegre tagolódik. S bár látszólag az egyes monológok, illetve a 2–2 monológból szerveződő párbeszéd autonóm szövegegység, valójában a könyvben két narratíva vonul végig. Az egyik a kétpólusú élettér narratívája, két tematikai egységgel, a mindennapok történetével és a degradálódás történetével.

Az emlékezést a 20. század során többféleképpen definiálták. Többek között betegségként is, kulturális viselkedésként is. Szerepe, jelentősége Európában a 18. században értékelődött fel, az ókortól ismert mnemotechnikák után az emlékezési habitusok, szokások és szabályok ekkor differenciálódtak, s modern kori társadalmi identitások forrásává és formájává vált. Az emlék, az emlékezés a modern társadalom identitásképzésének, a társadalom differenciálódásának alapvető formájává vált.² Az emlékezés által rendre születtek meg a különböző nemzeti, az osztály-, a csoport- és lokális identitások. A kommunikatív (spontán) emlékezet mellett kialakultak a kulturális (szervezett) emlékezet formái, technikái. A 18. században az egyetemes történelem helyébe lépett a nemzeti emlékezet és ennek szervezett formája, a nemzeti történelem.³ Majd következő fordulópontként Európában 1850-ben jelent meg a kis léptéket érvényesítő, a lokális társadalom perspektíváját érvényesítő, eseményeit és egyedeit megörökítő helytörténeti irodalom. A 19. században hozzá közel állt az etnográfia és a szociográfia. Az utóbbi években elterjedt terminus, a *domestiquer l'histoire*⁴ azt a modern kori törekvést nevezi meg, amely megkonstruálja a település, az életvilág történelmét, birtokba veszi és kiállítja, láthatóvá, (meg)szemléltetővé teszi múltját, benépesíti régen élt emberekkel, eseményekkel, a lokális társadalom történetét szinkronba hozza a hivatalos történelem eseményeivel. A 20. század pedig a családi és az individuális emlékezet differenciálódását hozta magával. Árkossy és Bágyoni Szabó István vállalkozása egy másik, további törekvésbe is beleilleszkedik: az identitás térbeliesítésének folyamatába. A történelem jórészt a nemzeti felségterületek megszerzéséről és megvédéséről szól. A 19. századtól sor kerül a tér szubjektív át- és felértékelésére. A migráció eltömegesedése hozza magával a szülőföld mint érzelmi konstrukció létrejöttét, amely – Tamási Áron aforizmává vált gondolata szerint is – a világban kénytelenül hányódó ember számára a megtartó talpalatnyi föld. Az 1970–80-as években újra nagyot változik a tér értelmezése. Ekkor kezdődik el a tér patrimonizálása, azoknak az értékeknek a számbavétele, amelyek az illető térben születtek, honosodtak vagy semmisültek meg.

A másik narratíva a két szerző művésszé válásának története. Az európai mentalitástörténetben a személyesség megjelenése szintén modern kori jelenség. Változatos formái között ott van a memoár, a napló, a magánlevél, a privát fotó, a blog. Az autobiografikus beszédben az egyén megnyilatkozik, belső világát tárja fel. Esetünkben az a környezet válik láthatóvá, amelybe szavakért, formákért, példázatokért és tanításokért az ihlet perceiben Árkossy és Bágyoni Szabó István vissza-visszatért.

JEGYZETEK

1 Michael Heim: Az elme klasszikus modellje és a könyv. In Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig. Áron Kiadó, Budapest, 1998, 231–243.

2 Maurice Halbwachs 1925-ben megjelent könyve a családot, az arisztokráciát és a kereszténységet emlékezetközösségként definiálta. Maurice Halbwachs: *Les cadres sociaux de la mémoire*. Librairie Félix Alcan, Paris, 1925.

3 A nemzeti emlékezet megszületésének folyamata: Pierre Nora (dir.): *Les Lieux de mémoire*. I–III. Gallimard, Paris, 1986; Hartog, Francois: *Régimes d'historicité. Présentisme et expérience du temps*. Paris, Seuil, 2003.

4 Fabre, Daniel (sous la direction de) – Voisenat, Claudie (textes réunis par): *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. Paris, Éditions de la maison des sciences de l'homme, 2000.

Kategoria: Téma

Denumire autor: Keszeg Vilmos

Látó Szépirodalmi Folyóirat